

Μάρτυρες του αμαρτύρητου. Μια νέα ευαισθησία;

ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΚΟΥΡΤΟΒΙΚ

Με έβαλαν σε σκέψεις κάποια βιβλία νέων και νεότερων συγγραφέων μας που διάβασα πρόσφατα ή σχετικά πρόσφατα. Θα τις εκθέσω συνοπτικά στο τέλος, σαν συμπέρασμα και σαν υπόθεση. Πρώτα όμως θα πω από δυο λόγια για πέντε τέτοια έργα που μου φάνηκαν τα πιο ενδιαφέροντα.

Το περσινό Λιθούπολη (Εστία, 2022), τρίτο μυθιστόρημα του γεννημένου το 1982 **Δημήτρη Μεσορράχη**, είναι ένα ενοχλητικό βιβλίο, ένα έντυπο ζιζάνιο. Στο πανεπιστήμιο της φανταστικής (αλλά πολύ αληθινής) Λιθούπολης ο αντικοινωνικός Αριστέιδης Καρράς διδάσκει... κοινωνιολογία. Ο συμπαγής ορθολογισμός του τον φέρνει σε σύγκρουση με ένα περιβάλλον δογματικού προοδευτισμού: με την πολιτική ορθότητα, π.χ. στα ζητήματα του φύλου και της σεξουαλικότητας, με τις υπερβολές των οικολόγων, με την άκριτη φιλοζωία, με τις αλτέρνατιβ βιοθεωρίες. Ο Καρράς οδηγεί επανειλημμένα σε άτοπο τη λογική των εχθρών του, γλιτώνει δικαστικές καταδίκες, παγιδεύει αυτούς που επιχειρούν να τον παγιδέψουν, εκλέγεται δήμαρχος της Λιθούπολης εκμεταλλευόμενος τις αντιφάσεις και τη διαφθορά τους, ενώ αργότερα γίνεται ευρωβουλευτής, για να συνεχίσει στις επιτροπές του Ευρωπαϊκού βουλίου την αποδομική κριτική του στους παραλογισμούς της νέας ορθοδοξίας. Αλλά οι θρήμβοι του τελειώνουν απότομα, όταν ένας αστάθμητος παράγοντας ανατρέπει με μοιραίο τρόπο την ορθολογικά οργανωμένη ιδι-

ωτική ζωή του. Όλα αυτά σε ένα μυθιστόρημα που μοιάζει να είναι μια μονόπαντη, αν και απολαυστική, σάτιρα εξυπηρετούμενη από ένα επίτηδες ξερό, πραγματιστικό ύφος, πριν αναστραφεί στο τέλος κάνοντας την κριτική της πιο σύνθετη.

Στο κατά μερικά χρόνια παλιότερο (2018) και κάπως παραγνωρισμένο μυθιστόρημα του **Κώστα Κατσουλάρη** Στο στήθος μέσα χάλκινη καρδιά (Μεταίχμιο, 2018), ένας φιλόλογος, λάτρης του Ομήρου και παράλληλα κατατρυχόμενος από ενοχές για μια τραγωδία που προκάλεσε άθελά του πριν από χρόνια, προσπαθεί να εξιχνιάσει το μυστήριο της εξαφάνισης του αγαπημένου μαθητή του, ενός ιδιοφυούς έφηβου βρεισηπειρώτικης καταγωγής, με τον οποίο αντάλλαζε τακτικά σχόλια γύρω από διάφορα χωρία της Ιλιάδας. Η αναζήτηση τον οδηγεί στον Κολωνό και τις όμορες συνοικίες, όπου ακροδεξιές συμμορίες συγκρούονται με τους «Αντίφα». Η πικρή κατάληξη της έρευνάς του θα θέσει το ερώτημα κατά πόσο κλασικά λογοτεχνικά κείμενα, όπως η Ιλιάδα, μπορούν, ανάλογα με τις περιστάσεις και τη συγκυρία, να ασκήσουν σε έναν νέο καταστροφική επίδραση, ακόμη κι όταν διδάσκονται από εμπνευσμένου δασκάλου σε χαρισματικούς μαθητές. Ερώτημα που δεν επιδέχεται εύκολες, «ηθικοπλαστικές» απαντήσεις.

Τα επόμενα βιβλία είναι όλα από τη φετινή παραγωγή. Στο *Πες της* (Πόλις, 2023) του **Χρήστου Οικονόμου** μια κούριερ αφηγείται με μοιραίο τρόπο παραθετικό τρόπο και ασχολίαστα

Δ. ΜΕΣΟΡΡΑΧΗΣ
Λιθούπολη

Κ. ΚΑΤΣΟΥΛΑΡΗΣ
Στο στήθος μια χάλκινη καρδιά

ΧΡ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
Πες της

Α. ΠΑΣΧΟΣ
Το αδελφομοίρι

Δημήτρης Μεσορράχης

Κώστας Κατσουλάρης

τις εμπειρίες της με τους παραλήπτες των δεμάτων ή φακέλων που επιδίδει, απεικονίζοντας έναν εξαρθρωμένο κόσμο παράνοιας, εξαλλοσύνης, αλλά και μοναξιάς, με επεισόδια που φτάνουν από θεωρίες συνωμοσίας και παραληρήματα μεγαλείου μέχρι τη σουρεαλιστική συζήτηση μιας θεατρικής ομάδας για το πώς θα συμμορφώσει το έργο που πρόκειται να ανεβάσει με τις επιταγές της πολιτικής ορθότητας για τα γραμματικά γένη. Αυτή η φρενήρης εναλλαγή σκηνών και καταστάσεων, τότε ιλαροτραγικών τότε σπαρτικά συγκινητικών (μερικές φορές και τα δύο μαζί), πλαισιώνεται από μια ιστορία σε πολύ διαφορετικό κλίμα, ρυθμό και τόνο, πιο χαρακτηριστική για την

πεζογραφία του Οικονόμου, με επίκεντρο μια ιδιότυπη πένθιμη τελετουργία, που θα σμίξει στο τέλος παρήγορα με ένα ανάρωμα της ζωής.

Ο Σερραίος **Αντώνης Πάσχος**, γεννημένος το 1979, ξάφνιασε με *Το αδελφομοίρι* (Στερέωμα, 2023). Οι οκτώ ιστορίες του βιβλίου, που διεισδύουν η μια στην άλλη, αναφέρονται σε μια πτυχή της νεότερης Ιστορίας μας σχεδόν άγνωστη ευρύτερα: τη βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία. Παρακολουθούμε την περιδίηση, μέσα σε ατέλειωτα ποτάμια αίματος, ενός κκεώνα από αριστερές και δεξιές αντιστασιακές ομάδες που πολεμούν τους κατακτητές και η μία την άλλη, φριχτές πράξεις αντεκδίκη-

Χρήστος Οικονόμου

σης, σχίσμα μεταξύ διαφορετικών εθνικών συνειδήσεων μέσα στο ίδιο χωριό, ανθρώπους με μικτές φυλετικές ρίζες και αναγκαστικές μετοικεσίες συνοδευόμενες από αλλαγές εθνικής ταυτότητας, προσωπικά μίσση και ιδεολογικές διαφορές που αλληλοτροφοδοτούνται, αιμομικτικούς βιασμούς που οι δράστες επιχειρούν να συγκαλύψουν με νέες, δήθεν πατριωτικές πράξεις βίας, σύγχυση του δίκιου και του άδικου, της αλήθειας και του ψέματος (η οποία κορυφώνεται στο διήγημα «Λιμόνοβα», όπου οι φωνές των νεκρών πρωταγωνιστών συμφύρονται, ακόμη και μέσα στην ίδια πρόταση, και συγχρόνως αλληλοδιαφεύδονται). Οι ιστορίες είναι γραμμένες στην τοπική διάλεκτο, με πλήθος ιδιωτισμούς, τουρκικές και σλαβικές προσμειξεις, γι' αυτό είναι γεγονός ότι δεν διαβάζονται απρόσκοπτα από έναν μη ντόπιο, καθώς μάλιστα το γλωσσάρι στο τέλος του βιβλίου είναι ατελέστατο. Αλλά αυτή ακριβώς η ιδιόλεκτος και το έθος της, που μιλάει σε πρώτο πρόσωπο για τα φοβρότερα πράγματα με αντιδραματικό τρόπο, σαν να είναι φυσικό να συμβαίνουν, προκαλεί το ρίγος του αναγνώστη για κάτι που το νιώθει πρωτογενές και ζοφερά αληθινό. Εχω μιλήσει στο βιβλίο μου *Η ελιά και η φλαμουριά* για την τάση αρκετών νέων πεζογράφων μας να χρησιμοποιούν στα έργα τους διαλεκτική γλώσσα και για το τι υποδηλώνει αυτό. Σε πολλούς το *Αδελφομοίρι* θα θυμίσει το *Γκι-ακ* του Παπαμάρκου. Υπάρχουν πράγματα μοιότητες, έχουμε την ίδια τάση, εδώ όμως η πραγ-

ματικότητα που περιγράφεται είναι ασύγκριτα πιο περίπλοκη και οι ιστορίες έχουν μια εξέλιξη σε βάθος χρόνου, που μερικές φορές καλύπτει πολλές δεκαετίες, υποβάλλοντας τον στοχασμό γύρω από τις τροπές της τύχης στις ζωές των ανθρώπων και, τελικά, γύρω από τη ματαιότητα των ανθρώπινων παθών.

Πλήρης αλλαγή κλίματος τώρα. Η συλλογή διηγημάτων της γεννημένης το 1985 **Αλεξάνδρας Κ*** σε προϊδεάζει ήδη με τον τίτλο της, *Πράγματα που σκέφτεται η Παρθένος Μαρία* καπνίζοντας κρυφά στο μπάνιο (Πατάκης, 2023), για το τι θα διαβάσεις. Το ομότιτλο διήγημα, πρώτο της συλλογής, είναι μια τρόποντινά μεταμοντέρνα αποκαθήλωση των κυρίαρχων μύθων για τη μητρότητα, που γίνεται με ύφος ψυχρό και τεχνικό, αλλά γι' αυτό ακόμη πιο τσουχτερό. Οτι ακολουθεί ενισχύει την εντύπωση ότι έχουμε να κάνουμε με την ίσως πιο φρέσκια, ζωντανή και πρωτότυπη φωνή ανάμεσα στους νέους συγγραφείς μας. Θέματα όπως η σχέση κόρης – πατέρα, κόρης – μητέρας, τα συμβατικά ψέματα που ακολουθούν μια άχαρη σεξουαλική συνενύρεση, η κρυφή, ανεκπλήρωτη επιθυμία για ερωτική αναγνώριση, η οποία οδηγεί σε δίκαιες κατηγορίες, αλλά δίκαιες για τελείως διαφορετικό λόγο (βλέπε το αριστουργηματικό διήγημα «Ο κύριος Βλάχος δεν με παρενόχλησε ποτέ»), όλα αυτά και πολλά άλλα διερευνώνται με γλώσσα ευρηματική, παλλόμενη και αυθάδη, αλλά όχι προκλητική. Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην αυθάδεια και την προκλητικότητα. Η δεύτερη,

που τη συναντάμε τόσο συχνά στα σύσιαλ μίντια και, δυστυχώς, ολοένα πιο συχνά στο θέατρό μας, είναι ουσιαστικά αυτοαναφορική και ναρκισσιστική. Αντίθετα, η αυθάδεια που χαρακτηρίζει τη γλώσσα της Αλεξάνδρας Κ* είναι αυτό που είναι επειδή οι ανομολόγητες και απαγορευμένες αλήθειες που ξεσκεπάζει δεν μπορούν να εκφραστούν αποτελεσματικά με «κόσμο» τρόπο.

Τι κοινό έχουν αυτά τα τόσο διαφορετικά βιβλία; Τι τα διαφοροποιεί από ελαφρώς προγενέστερα; Ίσως οι ενδείξεις μιας καινούργιας, πιο ώριμης ευαισθησίας. Μιας ευαισθησίας πιο φιλοσοφημένης, για να το πω έτσι, από την οργίλη προηγούμενων δεκαετιών, αλλά και πιο τολμηρή από εκείνη που ακολούθησε. Το 1990 σημάδεψε μια τομή στην εξέλιξη της πεζογραφίας μας, με την ανάδειξη μιας ανήσυχης και ερευνητικής ατομικότητας. Η νέα καμπή που ίσως διαφαίνεται τώρα δεν είναι τόσο θεαματική και ριζική, ούτε σαφώς οριοθετημένη (συγγραφείς όπως ο Κατσουλάρης και ο Οικονόμου είχαν δώσει από πριν τέτοια δείγματα), είναι όμως σημαντική. Τη δεκαετία του 1990 το συγγραφικό εγώ απελευθερώθηκε από συλλογικούς μύθους και αποδύθηκε στην προσπάθεια μιας εκ νέου

Τι κοινό έχουν αυτά τα τόσο διαφορετικά βιβλία; Τι τα διαφοροποιεί από ελαφρώς προγενέστερα; Ίσως οι ενδείξεις μιας καινούργιας, πιο ώριμης ευαισθησίας. Μιας ευαισθησίας πιο φιλοσοφημένης, για να το πω έτσι, από την οργίλη προηγούμενων δεκαετιών, αλλά και πιο τολμηρή από εκείνη που ακολούθησε

Αντώνης Πάσχος

Αλεξάνδρα Κ*

χαρτογράφησης του κόσμου με πιο προσωπική ματιά. Αν η υπόθεσή μου είναι σωστή, έχουμε τώρα τις απαρχές μιας εξέλιξης που, συνεχίζοντας εκείνη, προχωρεί στο υπέδαφος αυτού του κόσμου, καταγράφοντας τις υπόγειες δονήσεις από πραγματικότητες εξοβελισμένες από τον κυρίαρχο λόγο, τον παλιό και τον καινούργιο. Η ατομικότητα εδώ δεν οδηγεί στον, έστω κριτικό, αναχωρητισμό αλλά διεκδικεί δημόσιο βήμα για να αντιταχθεί στον κομφορμισμό, για να κοινολογήσει το ακαιολόγητο με τη δύναμη μιας αλήθειας που δεν είναι για μόνο ιδιωτική.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ Κ.*
Πράγματα που σκέφτεται η Παρθένοσ Μαρία κλπ
που σκέφτεται η Παρθένοσ Μαρία κλπ
που σκέφτεται η Παρθένοσ Μαρία κλπ
που σκέφτεται η Παρθένοσ Μαρία κλπ

Το ζήτημα της ιατρικοποίησης της ανδρικής ομοφυλοφιλίας εξετάζει η κοινωνική ανθρωπολόγος και ιστορικός Γαβριέλλα Ασπράκη στην άκρως ενδιαφέρουσα μελέτη της. Με τον υπότιτλο διευκρινίζει την εστίαση στην κατασκευή της ομοφυλοφιλίας από τη νεοπαγή –συγκροτείται συστηματικά περί τα τέλη του 19ου αιώνα– επιστήμη της σεξολογίας.

Δύο άξονες δομούν τη μελέτη: η ομοφυλοφιλία και η πορεία του επιστημονικού πεδίου της σεξολογίας. Στη διαπλοκή τους τοποθετείται η εργασία: ποιοι είναι, πώς αρθρώνονται, πότε, από ποιους οι ιατρικοί λόγοι περί ομοφυλοφιλίας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα και πώς εντέλει συντελούν στην εικόνα/κατασκευή της ομοφυλοφιλίας;

Σε αυτή τη βάση, μετά την εκτενή εισαγωγή (11-35), το υλικό κατανέμεται σε τρία κεφάλαια που ακολουθούνται από συμπεράσματα. Η μέριμνα για την ιστορικότητα της πραγμάτευσης αφενός αναδεικνύει εναργέστερα τις μεταποτίσεις από την πράξη στο υποκείμενο, από την αμαρτία στη σωματική/ψυχική ασθένεια: από τη σοδομία και τον «σοδομίτη έναν καθ' υποτροπήν αιρετικό» στον τύπο του ομοφυλόφιλου που «είναι τώρα [τον 19ο αι.] ένα είδος (species)» κατά Φουκό, αφετέρου επιτρέπει τη διαρκή συνδετική αναφορά των αναγνωστών στο ιστορικοκοινωνικό συγκείμενο.

Η φουκοϊκή θεώρηση, όπως εκτίθεται στην *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, συνιστά το ιδεολογικό υπόβαθρο αν και στην εισαγωγή παρατίθενται στοιχεία της κριτικής στον Φουκό, ακριβώς στο σημείο όπου ξεκινά η μελέτη της Ασπράκη: τη χρονική στιγμή της «ανακάλυψης του ομοφυλόφιλου». Το βιβλίο ωστόσο δεν μένει στις θεωρητικές διαμάχες ούτε στη γενική ιστορία της ομοφυλοφιλίας, στοχεύοντας αποκλειστικά στους σεξολογικούς λόγους που την κατασκεύασαν.

Στο πρώτο κεφάλαιο (37-68) εξετάζεται η χρονικά διαδοχική και διαρκώς αλληλένδετη θεώρηση της ομοφυλοφιλίας: αμαρτήματα, έγκλημα, ασθένεια. Η τελευταία ενότητα προετοιμάζει τη μετάβαση στον ιατρικό λόγο και τη σεξολογία του επόμενου κεφαλαίου, όπου εξετάζεται η επιστημονική διερεύνηση της ομοφυλοφιλίας ως ασθένεια.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, το κύριο σώμα του βιβλίου (69-148), καταγράφεται η ιστορική πορεία της σεξολογίας και οι δύο τάσεις της (εκσυγχρονιστική-συντηρητική) στην Ευρώπη. Εκτροπή από τη φύση, βιολογική εκφύλιση, μολύνουν την ηθική και εθνική καθαρότητα. Πόσο μπορεί να μεταστρέψει την αντίληψη αυτή η σεξολογία; Τα ερωτήματα που καλείται να απαντήσει και η μεθοδολογία που ακολουθείται στην εξέταση της ομοφυλοφιλίας, οι θεωρίες για τις αιτίες της και, εφόσον πρόκειται πλέον για ασθένεια, οι προτεινόμενες θεραπείες όπως και η τυπολογία ομοφυλόφιλων εξετάζονται σε χωριστές ενότητες του βιβλίου. Κομβική στιγμή, η εμφά-

Γαβριέλλα Ασπράκη

Ανατέμνοντας όψεις της επιθυμίας

ΤΗΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

νιση και εδραίωση της ψυχανάλυσης, με κύριο εκπρόσωπο τον Φρόιντ, που επέφερε τομές στο ήδη δομημένο πεδίο της σεξολογίας, όπως η απόρριψη της εκφύλισης ως αιτίας της ομοφυλοφιλίας. Αυτή όμως η επιστημονική εξέταση δεν σημαίνει κάθαρση ή αποποινικοποίησή της, όπως τονίζεται συχνά στο βιβλίο, αν και ο

χαρακτηρισμός «ασθένεια» χρησιμοποιείται ως επιχείρημα υπέρ των ομοφυλόφιλων. Επιπλέον, και εδώ διαφαίνεται η συνθετικότητα του θέματος, ούτε η σεξολογία εμφανίζεται συμπαγής: διαφέρει από χώρα σε χώρα ενώ οι σεξολόγοι έχουν ενίοτε διαφορετικές απόψεις.

Το τρίτο κεφάλαιο, το ιδιαίτερα δύσκο-

ΓΑΒΡΙΕΛΛΑ ΑΣΠΡΑΚΗ

Ούτε άντρας ούτε γυναίκα

Η εμφάνιση της σεξολογίας και η κατασκευή της ανδρικής ομοφυλοφιλίας στην Ευρώπη και την Ελλάδα 1830-1940

Σελ. 238
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ, 2023

Η ιδιαιτερότητα του συχνά συρρικνωμένου ελληνικού ιατρικού λόγου αναδεικνύει σειρά ηγεμονικών λόγων (όπως της Εκκλησίας) και αντιλήψεων (εθνική καθαρότητα και υγεία, αποφυγή εθνικού εκφυλισμού) σε ένα κλίμα όπου τα εθνικά οράματα του μεγαλοϊδεατισμού πρόβαλλαν την αρρενωπότητα ταυτισμένη με την ανδρεία και το εθνικό χρέος

λο ερευνητικά αλλά και όλως πρωτότυπο, ερευνά τον αντίστοιχο ιατρικό λόγο στην Ελλάδα τοποθετώντας τον εντός της εντόπιας ιστορίας της ιατρικής. Αναδεικνύονται οι ιδιαίτερες συνθήκες υπό τις οποίες εισήχθησαν στην Ελλάδα τόσο η ψυχιατρική (195) όσο και η σεξολογία (194). Συχνά, οι πηγές είναι πρωτογενείς: εγχειρίδια ιατροδικαστικής ή ψυχιατρικής ή γάμου και ανατροφής τέκνων ή βιβλιογραφία για τα αφροδίσια νοσήματα, αν και οι αναφορές δεν είναι πάντα εκτενείς, ενώ δεν υπάρχει ούτε μία μελέτη πρωτότυπη ή μεταφρασμένη αποκλειστικά για την ανδρική ομοφυλοφιλία. Η Ασπράκη επιχειρεί την ερμηνεία αυτής της απουσίας και της διαφορετικής αντιμετώπισης της ομοφυλοφιλίας από τον ελληνικό ιατρικό λόγο, συγκριτικά με την Ευρώπη (213-214) με την οποία, ωστόσο, ιατροί/ψυχίατροι είχαν στενή επιστημονική σύνδεση.

Εύστοχος οι παρατηρήσεις για τη σχεδόν παράλληλη εμφάνιση, σε αστικά ευρωπαϊκά κέντρα, κινήσεων για τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων και πολλαπλών επιστημονικών λόγων περί ομοφυλοφιλίας και για την απουσία παρόμοιου κινήματος στην Ελλάδα στο υπό μελέτη διάστημα. Οι εύλογα σύντομες παρατιθέμενες ερμηνείες (214-215) συνθέτουν ερωτήματα που χρήζουν έρευνας. Η ιδιαιτερότητα του συχνά συρρικνωμένου ελληνικού ιατρικού λόγου αναδεικνύει σειρά ηγεμονικών λόγων (όπως της Εκκλησίας) και αντιλήψεων (εθνική καθαρότητα και υγεία, αποφυγή εθνικού εκφυλισμού) σε ένα κλίμα όπου τα εθνικά οράματα του μεγαλοϊδεατισμού πρόβαλλαν την αρρενωπότητα ταυτισμένη με την ανδρεία και το εθνικό χρέος.